

УДК 81'373.612.2

МЕТАФОРИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ БІАТЛОНУ У СПОРТИВНОМУ КОМЕНТАРІ

Мандич Т.М.

Херсонський державний університет

У статті розглянуто проблему недосконалого вивчення мовлення українськомовних спортивних коментаторів. Звернено увагу на метафору як ключовий засіб образного відтворення спортивних подій. Зафіксовано й схарактеризовано метафори, що репрезентують біатлон, трансльований сайтом Xsport.ua. Систематизовано зібраний матеріал за допомогою методу метафоричного моделювання.

Ключові слова: біатлон, метафора, метафорична модель, пряма трансляція, спортивний коментар.

Постановка проблеми. Українськомовні засоби масової комунікації активно висвітлюють матеріали спортивної тематики, що є рейтинговими медійними продуктами серед споживачів інформаційно-аналітичного контенту. На відміну від друкованих видань, тексти яких регулярно підлягають лінгвістичним аналізам, варто звернути увагу на мовлення спортивних коментаторів, які, працюючи в режимі «онлайн», повністю залежать від перебігу подій, тому повинні оперативно пояснювати дії спортсменів без можливості змінити чи виправити текст. Тривале спостереження над коментаторським мовленням показало: коментарі часто побудовані на образних висловлюваннях, що переважно реалізовані у формі метафор.

Дослідниця спортивного дискурсу О.Малишева говорить: ««Спорт» може бути названим концептосферою – сукупністю концептів, безпосередньо чи опосередковано зіставлених із відповідним видом людської діяльності» [2]. Єдиного переліку концептів, що складають концептосферу «спорт», на думку вченої, не існує, адже ця система різноматематична та розгалужена. У широкому розумінні структурними елементами концептосфери «спорт» можна назвати концепти окремих видів спорту. Метафоричне мовлення коментаторів – один із способів вербалізації концепту, що відтворює фонові знання та надає нову інформацію про трансльований вид.

Вважаємо за потрібне проаналізувати способи вербалізації концепту «біатлон», адже це один із найпопулярніших зимових видів спорту в Україні: успіхи вітчизняних біатлоністів привертають увагу вболівальників і медійників, а фізико-географічне розташування нашої держави сприяє розвитку багатьох різновидів гірськолижного спорту. Перераховані фактори є причинами того, що біатлон регулярно трансльують і на телебаченні, і на спортивних сайтах із онлайн-мовленням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлення в засобах масової комунікації пов'язаної з біатлоном інформації передбачає проникнення до лексичної системи сучасної української мови нових одиниць. На сьогодні науковці активно вивчають термінологію цього виду спорту, що спостерігаємо у працях О. Очеретович. На переконання дослідниці, «біатлон, як і будь-який інший вид спорту, має свою систему термінологічних найменувань, професійну лексику й жаргон, що обумовлює необхідність ретельного вивчення, лінгвістичного аналізу й лексикографічної фіксації термінології» [3, с. 90].

Метафоричну репрезентацію біатлону розглядали закордонні дослідники на матеріалі іншомовного спортивного дискурсу, зокрема знаходимо розвідки Н. Лабзо, К. Стефановської, О. Уланович. Оскільки фахівці зазначають, що «дискурсоутворювальною ланкою будь-якого спеціального дискурсу, яким, зокрема, є спортивний дискурс, виступає комплекс спеціальних метафор, семантика, прагматика та асоціативне поле яких дещо відмінні в різних лінгвокультурах» [1, с. 211], то вбачаємо потребу у вивченні метафор, що функціують в українськомовних біатлонних трансляціях, із метою отримати відомості для характеристики вітчизняної лінгвокультури.

Про важливість метафор для змістового наповнення текстів у спортивному дискурсі та їхнього стилістичного оформлення лінгвісти говорять так: «Метафоризація спортивного дискурсу, яку спостерігаємо у значному збільшенні масиву метафор у текстах спортивних репортажів, демонструє фактично безмежний потенціал мовної метафори як інтерпретативно багатозначного, витонченого та виразного інструменту спортивної риторики» [4, с. 129]. Отже, метафоризація у спортивному дискурсі – явище часте та динамічне, таке, що демонструє можливості нашого мовомислення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Метафорична репрезентація концепту «біатлон» в українськомовному медійному просторі досі не була предметом вивчення, тому аналіз коментаторських метафор у прямих трансляціях цього виду спорту є актуальною проблемою сучасного мовознавства.

Постановка завдання. Метою нашої розвідки є визначення донорських сфер, що запозичують свої ознаки для подання знань про біатлон у нових категоріях, і формування системи метафоричних моделей, що містять утворені у спортивному дискурсі нові лексико-семантичні варіанти слів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Змагання з біатлону завжди сповнені елементами несподіванки, адже спортсмени залежать від технічної підготовки свого спорядження та погодних умов. Із названих причин трансляції емоційні та непередбачувані, а це впливає на мовотворчість коментатора. Аналіз спортивних коментарів засвідчує: концепт «біатлон» вербалізовано метафорами з моделей, більшість яких репрезентує й інші види спорту, що визначені в наших попередніх розвідках.

Ключовою моделлю антропоморфного типу є макромодель **біатлон – людина**, представлена низкою традиційних для спортивного дискурсу фреймів. Фрейм **дя людина** містить метафору, що порівнюють діяльність спортсмена з більш виразними діями, неможливими на момент опису подій. Через різний характер озвучених коментаторами дій виділяємо слоти:

- **нанесення шкоди:** *Мартен Фуркад Савицького **трощить** тут по дистанції (11.02.17 р.); Накручує темп, накручує і накручує темп, жорстко знуцаючись, **розриваючи** суперників <...> Мартен Фуркад (22.01.17 р.); **Затоптали** Діму, **затоптали**, пройшли його на віражі (15.01.17 р.);*

- **перебування у просторі:** *І Антон Шипулін також не може під'їхати до лідерів, він **повзе, повзе**, умовно кажучи, разом із Дмитром Підручним (22.01.17 р.); **Відсиджується** за спиною Марі Дорен (11.12.16 р.); Поки що вона **прилипла** до Вірер (22.01.17 р.); За ним **висить** Бармоліні (18.02.17 р.).*

Деякі особливості гірськолижної траси, організацію групи спортсменів, які долають дистанцію, або недоліки в роботі біатлоністів коментатор порівнює з організмом і розладами його функціонування. Фрейм організм складається з кількох слотів:

- **анатомічні особливості:** *Тримається добре траса, незважаючи на те, що **залисини** є навколо траси (09.12.16 р.); Джима підтягнулася трошки більше до **голови** цієї групи (18.12.16 р.);*

- **захворювання та лікування:** *Зараз кількість **валідолу** зменшилась у аптечках німецьких вболівальників (22.01.17 р.); Сьогодні зі стрільбою не складається – це, мені здається, **симптоматична** картина для всіх німкенів (19.01.17 р.); Цей **синдром** перемоги може вплинути на всіх (17.02.17 р.).*

Фрейм **психологічний стан** поступається у продуктивності, але такі метафори дають вичерпну характеристику емоційному налаштуванню спортсменів на боротьбу. Напр.: *Матвій Єлісєєв – **переможець** кубку IBU, **загартований** в психологічних війнах за місце у складі збірної Росії, також проривається в топ-10 (09.12.16 р.).*

Зразками метафор артефактного типу є одиниці, що номінують предмети, створені людиною. Логічною для швидкісного виду спорту, де спортсмени пересуваються за допомогою спеціального спорядження, видається модель **біатлон – транспорт**. У фреймі **рух транспортного засобу** фіксуємо активне вживання дієслів на позначення переміщення. Напр.: *Доротєя Вірер **вирулює** віраж третьою (22.01.17 р.); По 15-20 секунд на двокілометрових колах Кайса Маккаріяйнен **привозить** (12.01.17 р.).*

Фрейм **елементи транспортного засобу** представлено найменуваннями деталей та асоціаціями з деякими іншими видами спорту, що передбачають використання транспорту. Напр.: *Можливо, це відпочинок, **сівши на колесо** Шипуліну, але виглядає він важкувато (10.12.16 р.); **Скинути з колеса**, велосипедною мовою, Вірер не вдається (22.01.17 р.).*

Про потужність та майстерність спортсменів коментатори говорять метафорами з фрейму **транспортний засіб**, де технічні параметри на-

званих засобів пересування чи їхнє функційне призначення схожі на рівень підготовки біатлоністів і роль, яку вони відіграють на трасі. Напр.: *Зараз Підгрушну використовують як паротяг (12.01.17 р.); Починає **контратакувати** – бере на себе роль **локомотива** (18.12.16 р.); **Фуркад – машина**, Бьо маже, Бьо – **не машина** (12.02.17 р.).*

Типовою моделлю соціоморфного типу є **біатлон – війна**. Принципова боротьба із суперниками та погодними умовами, наявність зброї та мішеней, фізична і моральна витривалість учасників змагань, націленість на переможний результат – ті фактори, що пояснюють активне вживання метафор військової тематики. Розмежовуємо одиниці, що характеризують конкретне біатлонне змагання, біатлоністів та інструменти протистояння чи місце розгортання умовного збройного конфлікту.

До фрейму **військовий конфлікт** зараховуємо такі метафори: *Хочеться інтриги в цій **битві** (09.12.16 р.); **Штурм** завершується на 300 м., а попереду – це 200 м (05.01.17 р.); Німецька **облога** лідерки збірної Чехії (21.01.17 р.); Перед тим, як люди добіжать до вогневих рубежів, починається справжня біатлонна **баталія** (20.01.17 р.); Там така **військова нарада**, наскільки штрафувати Мартена Фуркада (19.03.17 р.); 6 секунд **завоював** собі Андрій Расторгуєв (18.02.17 р.).*

У фреймі **військовик** розміщено такі коментаторські метафори: *Марта Олсбю – одна з **найкращих снайперів** норвезької збірної (10.12.16 р.); **Бойовий склад** у збірній Німеччини (22.01.17 р.); Ніколь Гонтьє – **мабуть, все-таки збитий льотчик** (12.01.17 р.); Це з категорії біатлонних **бойовиків** – вона не втрачає свідомість (17.02.17 р.); У Австрії взагалі така команда **ветеранів** (18.02.17 р.).*

Для фрейму **елементи військового конфлікту** характерні такі метафори, як: *Юля закриває всі **амбразури** (17.02.17 р.); Навіть у Кореї є зміни: людей більше, ніж 4 **бойові одиниці** (12.01.17 р.); Подивіться, що робить, – **кулемет** (17.02.17 р.).*

Стилістичного забарвлення спортивним коментарям додають метафори з моделі **біатлон – історія**. Журналісти покликаються на постатей і явища різних епох і культур. Кожний ужитий лексичний еквівалент понять давнини відтворює атмосферу вказаного історичного періоду, чим урізноманітнює репортаж. Напр.: *Варвинець йде **піонером**, розчищаючи сніг по колу (15.02.17 р.); 7 секунд програти – це **подвиг** майже **лейтенанта Гастелло** (10.02.17 р.); Хто це у нас **Камікадзе** – біжить останній? (10.12.17 р.); Ну, і треті **дуелянти** приїхали, поки без промахів (10.12.16 р.); Кайса не кинулася одразу **рубати шапкою** по голові (12.02.17 р.).*

Естетичності спорту додають метафори, що належать до моделі **біатлон – мистецтво**. У прямих трансляціях фіксуємо лексеми з галузей живопису, літератури та музики. Такі вербалізатори характеризують спортсменів чи оцінюють наслідки їхніх дій під час проходження дистанції. Напр.: *Ось така статистика: не знаю подобається вона чи не подобається, не **Мона Ліза** все-таки, але людина **виграє** (18.12.16 р.); У Юлі **невеличке намалювалося** відставання (27.11.16 р.); Друге коло, наскільки було у Діми Підручного, – я **думаю, що це така проба пера** <...> (11.02.17 р.);*

Малюночок інший був гонки (22.01.17 р.); *Кайса Маккаррайнен* очолює групу погоні за *Лаурою Дальмаєр*, яка *іде соло* (12.02.17 р.).

Лідери біатлонних гонок, отримавши значну перевагу над суперниками, дозволяють собі гру на публіку. Спортсмени, упевнені в перемозі, ще на трасі припиняють працювати на повну силу. Таку поведінку коментатори описують метафорами з моделі **біатлон – відпочинок**. Напр.: *Променад у Мартена Фуркада* (11.12.16 р.); *Прогулянковим трошки темпом іде Фуркад – можна нарватися* (10.12.16 р.). Деякі елементи відпочинку можуть характеризувати і умови змагань, зокрема рельєф гірськолижної траси. Напр.: *Вони просто летять незважаючи на те, що американські горки на трасі* (09.02.17 р.).

У ситуаціях, де має місце ризик спортсменів, певний тактичний розрахунок сил, реалізація наміченого плану, донорською сферою виступають гроші, тому фіксуємо модель **біатлон – фінанси**. Напр.: *Останнє коло, коли бігти на всі гроші* (12.01.17 р.); *Вона так Марті Олсбю віддала на відкуп перше коло* (09.02.17 р.). Про відношення між спортсменами чи федераціями або зобов'язання однієї зі сторін коментатор говорить, теж використовуючи лексеми з площини економіки та бізнесу. Напр.: *Позичили українці біатлоністок Молдові* (06.01.17 р.).

Легкими для декодування є метафори з моделі **біатлон – побут**. Глядач незалежно від рівня своєї обізнаності в біатлоні зрозуміє поняття зі сфери повсякденного життя, що називають господарські предмети чи типові для побуту дії. Напр.: *Немає тієї м'ясорубки серед спортсменів, коли тебе масово обганяють на вогневному рубежі* (19.01.17 р.); *Це спортсменка, яка пройшла горнило всіх поразок і перемог* (11.12.16 р.); *Все перевернути, переорати цю трасу, але виграти медаль* (18.02.17 р.).

Дотичним до побуту доменом-джерелом, але таким, що заслуговує на виділення окремої моделі, є кулінарія. Стан гірськолижної траси, розташування біатлоністів на дистанції, хибні постріли на вогневих рубежах асоціюються з назвами продуктів харчування і страв у моделі **біатлон – кулінарія**. Напр.: *По цій каші біжить Ерік Лессер – віримо в кашу!* (16.02.17 р.); *В технічних ділянках формується оця довга нитка, довга ковбаса, яка трошки більше розтягується на інших трасах* (22.01.17 р.); *Четвертий постріл іде в молоко* (06.01.17 р.). Лексеми, тематично пов'язані з причиною та процесом уживання їжі, можуть вербалізувати психологічний стан спортсменів, що відбивається на їхній мотивації, або ж називати наслідки конкретних дій, спрямованих на виконання плану під час гонки. Напр.: *Тут тотальний просто голод в жіночій збірній* (06.01.17 р.); *Кайса Маккаррайнен з'їла вже майже 10 секунд за ці 700 метрів* (10.12.16 р.).

У практиці коментування будь-яких змагань є звернення журналістів до інших видів спорту, оскільки вони постачають поняття, що точно пояснюють ситуацію, зокрема й біатлонний епізод. Модель **біатлон – різні види спорту** ілюструємо лексемами, запозиченими з донорських сфер картярських ігор і шахів, де треба демонструвати інтелектуальну підготовку та вміння прораховувати перебіг подій наперед. Напр.: *Як і про-*

гнозували ми, дуже багато змін, перетасувалася колода: Джима з 28-го на 8-ме місце піднімається (10.12.16 р.); *Зробила гротмейстерську паузу на вогневному рубежі* (10.12.16 р.).

Концептосфера «спорт» загалом вербалізована нерівномірно. Найпасивніше коментатори продукують метафори природоморфного типу. Концепт «біатлон» як складова концептосфери «спорт» текстуалізується за подібною схемою. Тож нерукотворний навколишній світ відтворено лише кількома метафорами з моделі **біатлон – фауна**. Порівняння спортсменів із тваринами необхідне для характеристики претендентів на перемогу та оцінки якості їхніх дій. Напр.: *Не пропускають з п'яти обоє, і один за одним тигри пішли* (09.02.17 р.); *Вона сьогодні таким собі зайцем буде працювати, і всі будуть на неї орієнтуватися* (06.01.17 р.).

Особливу увагу звертаємо на поширені метафори, що відбивають специфіку біатлону. Про роботу на трасі, підлаштування під погодні умови чи про вплив зовнішніх факторів на біатлоністів коментатори, як правило, говорять образно. Напр.: *На вітер треба лягати і стріляти, відчувати його* (17.02.17 р.); *Хвилину програв Дмитро Підручний – накрила знову його висота на його улюбленій трасі* (22.01.17 р.).

Міжособистісний контакт біатлоністів передбачає застосування технічних прийомів щодо суперників. Метафоричне найменування таких прийомів поступово втрачає свою образність, оскільки регулярно вживається, позначаючи блокування опонента на трасі. Напр.: *Хоча його двоє росіян закрили в коробочку, але може він з коробочки нахрапом вискочити* (18.12.16 р.).

Через те, що значна частина біатлонних змагань складається з лижних гонок, коментатори метафорично описують дистанційну та швидкісну складову. Напр.: *...розбіглися лижі у Юлії Джими під кінець гонки* (11.02.17 р.). Образно пояснюють і здобутий на дистанції час. Напр.: *Практично хвилину везе ногами Лізі Хаузер Лаура Дальмаєр* (19.01.17 р.); *Ногами Юля на першому колі програла* (10.12.16 р.).

Про результати стрільби на вогневному рубежі коментатори говорять, згадуючи циферблат годинника. Для того, щоб глядачі зрозуміли кут похибки, спортивний журналіст називає умовні години, при яких стрілки механізму розташовані в такому ж положенні, як і куля відносно центру мішені. Напр.: *Дивіться, на п'ять годин пішов постріл* (19.02.17 р.).

Загальні підсумки біатлонних змагань теж можуть бути метафорично вербалізованими. Одним із етапів нагородження є проведення квіткової церемонії для тих, хто здобув 4-6 місця, яку коментатори часто вводять у метафоричні висловлювання. Напр.: *Хочеться потрапити в квіти, хоча б на Чемпіонаті світу* (19.02.17 р.).

Висновки і пропозиції. Отже, коментарі біатлонних трансляцій часто сповнені концептуальними метафорами, що вербалізують знання про відповідний вид спорту. Побудувавши систему метафоричних моделей, бачимо, що донорськими сферами виступають концепти антропоморфного, артефактного, соціоморфного та природоморфного типів, що запозичують поняття навколишнього природного та рукотворного світу для по-

яснення біатлонних понять. Такі перенесення за подібністю стають причиною творення додаткових лексико-семантичних варіантів слів і, як наслідок, полісемії.

Перспективи дослідження вбачаємо в тому, що трансляції у прямих ефірах є площиною для розвитку коментаторської мовотворчості. Динамічність мовлення в режимі «онлайн» забезпечує

регулярне поповнення лексичного рівня сучасної української мови модифікованими значеннями слів, що по-новому репрезентують відповідний сегмент знань про вид спорту. Прогнозуємо активне продукування метафор, за допомогою яких коментатори образно висвітлюватимуть і перебіг біатлонних баталій, і боротьбу за перемогу в інших видах спорту.

Список літератури:

1. Лабзо Н., Уланович О. Спортивные метафоры как отражение специфики образов сознания в лингвокультуре / Н. Лабзо, О. Уланович // Кросскультурная коммуникация и современные технологии в исследовании и преподавании языков: Материалы II Межд. Науч.-практ. конференции, Минск, 25 окт. 2013 г.; под ред. О.И. Уланович. – Минск: БГУ, 2014. – С. 211-215.
2. Малышева Е.Г. Русский спортивный дискурс : лингвокогнитивное исследование. [Электронный ресурс]: монография / Е.Г. Малышева. – Режим доступа: <https://books.google.com.ua/books>.
3. Очеретович О. Лексика біатлону в терміносистемі спорту сучасної англійської мови / О. Очеретович // «English for Specific Purposes». Збірник наукових тез. – Вип. 3. – Р. 90-94.
4. Уланович О. Метафора как инструмент эстетизации и экспрессивизации современного спортивного медиадискурса / О. Уланович, Е. Стефановская // Стылістыка: мова, маўленне і тэкст: матэрыялы IV Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай 95-годдзю заслужанага работніка адукацыі Рэспублікі Беларусь, доктара філалагічных навук, прафесара Міхася Яўгенавіча Цікоцкага; пад агул. рэд. В.І. Іўчанкава. – Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2017. – С. 127-135.

Мандыч Т.М.

Херсонский государственный университет

МЕТАФОРИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ БИАТЛОНА В СПОРТИВНОМ КОММЕНТАРИИ

Аннотация

В статье рассмотрена проблема недосконального изучения речи украиноязычных спортивных комментаторов. Обращено внимание на метафору как ключевое средство образного воссоздания спортивных событий. Зафиксировано и охарактеризовано метафоры, которые репрезентируют биатлон, транслируемый на сайте Xsport.ua. Проведена систематизация собранного материала при помощи метода метафорического моделирования.

Ключевые слова: биатлон, метафора, метафорическая модель, прямая трансляция, спортивный комментарий.

Mandych T.M.

Kherson State University

METAPHORICAL REPRESENTATION OF BIATHLON IN SPORTS COMMENT

Summary

The article deals with the problem of imperfect study of speech Ukrainian sports commentators. It focuses on the metaphor as a tool imaginative play of sports events. The paper identifies and characterises the metaphor, which represent biathlon shown by site XSport.ua. It systemises the collected material with the help of metaphorical modeling method.

Keywords: biathlon, metaphor, metaphorical model, live stream, sports comment.